

TƯ DUY KHÁI QUÁT CỦA TRẺ MẪU GIÁO 5 - 6 TUỔI

Võ Thị Mỹ Lương

*Khoa Giáo dục tiểu học
Trường Đại học Quy Nhơn*

Tư duy đã giúp loài người khám phá những điều mới mẻ trong các lĩnh vực tự nhiên, xã hội, mang lại cho nhân loại một kho tàng tri thức khổng lồ như ngày nay và đưa nhân loại bước vào một thời đại mới, thời đại của nền văn minh trí tuệ và kinh tế tri thức. Trong thời đại ngày nay, sự chiến thắng trên lĩnh vực tri thức, trí tuệ là yếu tố quyết định cho sự phồn vinh và hưng thịnh của mỗi quốc gia. Do đó, con người đang đứng ở vị trí trung tâm của mọi sự phát triển, là động lực của sự phát triển và cũng là mục tiêu của sự phát triển. Chính vì vậy, nghiên cứu con người, nghiên cứu trí tuệ và tư duy con người là vấn đề được nhiều ngành khoa học quan tâm.

Trong bối cảnh giáo dục Việt Nam đang đứng trước những yêu cầu mới của sự nghiệp "công nghiệp hoá, hiện đại hoá", yêu cầu về nhân tố con người là vô cùng quan trọng. "Phát triển giáo dục và đào tạo là một trong những động lực quan trọng để thúc đẩy sự nghiệp công nghiệp hoá, hiện đại hoá, là điều kiện phát huy nguồn lực con người - yếu tố cơ bản để phát triển xã hội, tăng trưởng kinh tế nhanh và bền vững"⁽¹⁾. Nhiệm vụ của giáo dục là phát triển tối đa trí tuệ của người học mà cốt lõi của nó chính là tư duy của con người. Bước khởi đầu của công việc có ý nghĩa quan trọng này bao giờ cũng diễn ra từ bậc học mầm non.

Nhiệm vụ quan trọng bậc nhất của giáo dục mầm non là chuẩn bị sẵn sàng cho trẻ về tâm lý để trẻ thích ứng với hoạt động học tập ở lớp 1. Trong quá trình phát triển của trẻ em trong xã hội hiện đại, các nhà tâm lý học coi thời điểm lúc trẻ tròn 6 tuổi là một bước ngoặt quan trọng. Phía bên này là một đứa trẻ bé nhỏ đang phát triển để hoàn thiện các cấu trúc tâm lý của con người, với hoạt động chủ đạo là vui chơi mà chưa thể thực hiện được bất kỳ một nghĩa vụ nào của xã hội. Còn phía bên kia là một học sinh đang thực hiện một nghĩa vụ xã hội trao cho, bằng hoạt động học tập nghiêm túc. Đứa trẻ tròn 6 tuổi đứng trước một nền văn hoá đồ sộ của nhân loại - phải lĩnh hội nó và còn có sứ mệnh xây dựng và phát triển nó trong tương lai. Đứng về mặt phát triển tư duy, thì bên này cột mốc đứa trẻ mới chỉ có biểu tượng về sự vật, sang bên kia nó đang hình thành được những khái niệm về sự vật. Bước ngoặt này là một sự kiện quan trọng đòi hỏi các nhà giáo dục và các bậc cha mẹ cần phải quan tâm. Một mặt,

giúp trẻ hoàn thiện những thành tựu phát triển trong suốt thời kỳ mẫu giáo, mặt khác, tích cực chuẩn bị cho trẻ có đủ điều kiện để thích ứng với cuộc sống ở trường phổ thông với hoạt động chủ đạo mới là học tập. Nếu trẻ không được chuẩn bị chu đáo về nhiều mặt trước khi vào lớp 1 thì trẻ dễ bị "choáng học đường", việc học tập của trẻ sẽ gặp nhiều khó khăn, trẻ ngỡ ngàng lúng túng và nhút nhát khi giao tiếp với thầy cô giáo, với bạn bè, cuộc sống của trẻ trở nên nặng nề căng thẳng, trong nhiều trường hợp trẻ rơi vào tình trạng khủng hoảng, sợ đi học, kết quả học tập rất hạn chế, gây nên nhiều bất lợi trong những chặng đường phát triển tiếp theo⁽²⁾. Vì vậy, trẻ cần được chuẩn bị chu đáo trước khi đến trường để có thể thích ứng được tốt nhất với những điều kiện mới của môi trường học đường. Nói cách khác, trẻ cần có "sự chín muồi tâm lý", trong đó có sự chín muồi về tư duy.

Khái quát hoá là một năng lực đặc thù của tư duy con người, có vai trò quan trọng trong sự phát triển trí tuệ của mỗi người. Khái quát hoá được hình thành và phát triển từ lứa tuổi mầm non thông qua hoạt động của bản thân đứa trẻ, trong đó vui chơi là hoạt động chủ đạo đóng vai trò quan trọng.

Tuy nhiên, hiện nay có một số quan niệm phổ biến cho rằng việc chuẩn bị cho trẻ vào lớp 1 chủ yếu là dạy cho chúng biết đọc, biết viết, biết làm các phép tính. Vì thế, họ đã bắt trẻ học trước chương trình lớp 1 với hy vọng là giúp trẻ học giỏi khi vào trường phổ thông. Việc làm đó không phù hợp với quy luật phát triển của trẻ dưới 6 tuổi, vượt quá khả năng của trẻ, trẻ chưa đủ chín muồi để học đọc, học viết hoặc tính toán một cách có hệ thống sẽ có hại cho sự phát triển. Buộc trẻ học sớm chẳng khác gì hái quả xanh đem dấm. Một chủ vườn khôn ngoan sẽ không bao giờ làm như vậy. Chuẩn bị cho trẻ vào trường phổ thông không phải là việc làm thay cho giáo dục tiểu học. Không nên dạy trước những gì mà sau này trẻ sẽ được học ở trường phổ thông. Không nên yêu cầu trẻ phải như một học sinh thực thụ ngay khi còn ở tuổi mẫu giáo. Để giúp trẻ thích ứng với môi trường học đường mới và học tập có kết quả, việc chuẩn bị cho trẻ phải được tiến hành một cách toàn diện và có cơ sở khoa học.

Một nghiên cứu trên lý thuyết và thực nghiệm về tư duy khái quát của 120 trẻ 5 - 6 tuổi ở thành phố Quy Nhơn (trong đó 60 trẻ học ở 2 trường mầm non Quy Nhơn và mầm non Hương Sơn, 60 trẻ không đến trường) vào tháng 10/2004 cho thấy:

Tư duy khái quát phát triển trong mối liên hệ chặt chẽ với sự phát triển của các hình thức tư duy khác và ngôn ngữ, được hình thành từ trước tuổi mẫu giáo và phát triển trong suốt lứa tuổi này. Khái quát hoá của trẻ mẫu giáo chủ yếu là khái quát hoá kinh nghiệm với sản phẩm của nó là một sự phân loại nào đó. Dựa vào các dấu hiệu theo đó trẻ thực hiện sự phân loại của mình mà xác định các mức độ khái quát hoá ở trẻ: ngẫu nhiên, theo các dấu hiệu cảm tính bên ngoài, theo dấu hiệu tình huống hay dấu hiệu đặc trưng bản chất. Kết quả khái quát hoá ở trẻ mẫu giáo là xếp nhóm, phân loại các đối tượng và đặt tên cho nhóm. Điều này phụ thuộc vào hoạt động phân tích, tổng hợp, quan sát, so sánh của trẻ⁽³⁻⁴⁾.

Hình thành khả năng khái quát hoá cho trẻ mẫu giáo 5 - 6 tuổi thực chất là tạo điều kiện rèn luyện hành động khái quát hoá, nghĩa là liên kết các đối tượng riêng lẻ vào chung một nhóm, một loại có các tính chất, dấu hiệu đặc trưng bản chất và khả năng lý giải mạch lạc hành động khái quát hoá, cũng như hiểu biết từ ngữ - nội dung

khái niệm phù hợp với kinh nghiệm của trẻ.

Nghiên cứu đã sử dụng trắc nghiệm Kogan và hệ thống 10 bài tập thực nghiệm được xây dựng theo nguyên tắc của bộ Test "Tìm vật thừa thứ tư" của Trung tâm nghiên cứu Khoa học giáo dục, Viện Bảo vệ bà mẹ và trẻ em Liên bang Nga và Test "Đến tuổi học" của Viện Tâm lý - Sinh lý học lứa tuổi thuộc Viện Khoa học giáo dục Việt Nam. Đây là công cụ đo đạc phù hợp, đáng tin cậy để khảo sát mức độ tư duy khái quát của trẻ mẫu giáo 5 - 6 tuổi trên địa bàn thành phố Quy Nhơn. Cả trắc nghiệm và thực nghiệm đều được tiến hành trên từng cá nhân trẻ và đem đến một số kết quả bước đầu như sau:

Tư duy khái quát của trẻ mẫu giáo 5 - 6 tuổi đang học ở các trường mầm non thành phố Quy Nhơn ở mức trên trung bình, được chia thành nhiều mức độ khác nhau: yếu, trung bình, khá và tốt. Trong đó, chỉ có một số ít trẻ đạt mức yếu (trắc nghiệm 1,7%, thực nghiệm 11,7%) và mức tốt (trắc nghiệm 15%, thực nghiệm 5%), phần lớn tập trung ở mức trung bình (trắc nghiệm 35%, thực nghiệm 38%) và mức khá (trắc nghiệm 48,3%, thực nghiệm 45,3%). Nhìn chung, trẻ thực hiện hành động khái quát hoá nhưng chưa ý thức được dấu hiệu, tính chất, mối quan hệ giữa các sự vật hiện tượng. Phần lớn trẻ thực hiện khái quát hoá chủ yếu theo các dấu hiệu cảm tính bên ngoài (màu sắc, hình dạng, các bộ phận...), rất ít trẻ thực hiện hành động khái quát hoá theo các dấu hiệu đặc trưng và dùng khái niệm như người lớn, mặc dù những khái niệm này đã được trẻ làm quen trong chương trình chăm sóc - giáo dục trẻ ở trường mầm non. Trẻ còn gặp khó khăn trong việc sử dụng từ ngữ đã lĩnh hội để biểu đạt hành động khái quát hoá của mình và gọi tên cho nhóm. Điều này xuất phát từ những nguyên nhân từ phía gia đình và nhà trường, chủ yếu là chưa quan tâm đúng mức đến việc rèn luyện thao tác khái quát hoá và việc phát triển ngôn ngữ khoa học cho trẻ.

Không có sự khác biệt đáng kể về mức độ tư duy khái quát giữa các trường mầm non, giữa trẻ nam và nữ. Khác biệt rõ rệt nhất, đáng kể nhất là khác biệt về kết quả khảo sát tư duy khái quát của trẻ giữa hai chế độ được giáo dục: trẻ đến trường mầm non và trẻ không đến trường mầm non.

Trẻ 5 - 6 tuổi không đến trường (gồm trẻ sống tại gia đình với ông bà bố mẹ, trẻ ở các nhóm trẻ gia đình và những trẻ mới đến trường mầm non vào đầu tháng 9/2004) có nhiều hạn chế rõ rệt về tư duy và ngôn ngữ so với trẻ cùng lứa tuổi ở các trường mầm non. Kết quả này khẳng định tính ưu việt của chương trình chăm sóc - giáo dục trẻ ở các trường mầm non. Tuy nhiên, đây là điều mà trong thực tế rất khó nhìn thấy và nếu có cũng rất mờ nhạt, không rõ nét. Vì thông thường ở lứa tuổi này, các bậc phụ huynh thường quan tâm chủ yếu đến sự phát triển về thể chất của trẻ và đánh giá sự phát triển trí tuệ của trẻ qua vốn kinh nghiệm của trẻ. Đây cũng là điều đáng được quan tâm của ngành giáo dục, của xã hội và của các bậc phụ huynh.

Từ các kết quả nghiên cứu, để đề xuất các biện pháp phát triển tư duy khái quát cho trẻ, tác giả công trình đã tiến hành điều tra bằng phiếu đối với giáo viên mầm non để tìm hiểu về các tiết học, các trò chơi có khả năng phát triển tư duy khái quát, phát triển ngôn ngữ cho trẻ, các biện pháp giáo viên đã sử dụng để phát triển tư duy

khái quát, phát triển ngôn ngữ cho trẻ. Có thể hình thành tư duy khái quát cho trẻ bằng nhiều con đường khác nhau, thông qua nhiều hoạt động khác nhau, trong đó hoạt động vui chơi đóng vai trò chủ đạo. Hoạt động vui chơi là hoạt động chủ đạo của lứa tuổi mầm non không phải vì trẻ dành nhiều thời gian vật chất cho nó, mà chính là trò chơi đã gây ra những biến đổi về chất trong tâm lý của trẻ, nó chi phối các dạng hoạt động khác làm cho chúng mang màu sắc độc đáo của lứa tuổi này. Xuất phát từ đó, trong hệ thống các biện pháp đưa ra, tác giả đã nhấn mạnh đến biện pháp sử dụng trò chơi và đưa ra một số trò chơi để phát triển tư duy khái quát cho trẻ. Đó là các trò chơi tạo nhóm, trò chơi cho trẻ tự tìm ra dấu hiệu chung của một nhóm, trò chơi phát triển ngôn ngữ và một trò chơi trên phần mềm của máy vi tính - trò chơi phân loại trong chương trình "Kidsmart" dành cho mẫu giáo.

Từ lúc lọt lòng cho đến 6 tuổi là quãng đời có tầm quan trọng đặc biệt trong quá trình phát triển chung của trẻ em. Nhận định về ý nghĩa của thời kỳ này, L.N. Tônxtôi đã nói rằng: "Tất cả những gì mà đứa trẻ sẽ có sau này khi trở thành người lớn đều thu nhận được trong thời kỳ thơ ấu. Trong quãng đời còn lại, những cái mà nó thu nhận được chỉ đáng một phần trăm những cái đó mà thôi" ⁽⁵⁾. Do đó, cần quan tâm nhiều hơn nữa đến giáo dục mầm non để trẻ được phát triển tư duy khái quát tốt hơn. Và như thế có nghĩa là chúng ta sẽ yên tâm vì đã chuẩn bị cho trẻ một cơ sở vững chắc để trẻ có thể dễ dàng thích ứng với hoạt động học tập ở lớp 1.

Chú thích

1. Báo cáo chính trị của BCH Trung ương Đảng khóa VIII.
2. Trần Trọng Thủy (1993). *Trẻ em cần được chuẩn bị để vào lớp 1*. Tạp chí Giáo dục mầm non, Số 4.
3. Phạm Minh Hạc (1997). *Tâm lý học Vugốtxki*. NXB Giáo dục, Hà Nội.
4. L.X. Vugốtxki (1997). *Tuyển tập tâm lý học*. NXB Đại học Quốc gia, Hà Nội.
5. Nguyễn Thị Ánh Tuyết (1998). *Tâm lý học trẻ em*. NXB Giáo dục, Hà Nội.